

زندگی در خانه خاطره‌انگیز عروسک‌ها

دنیای عروسک‌های تلویزیونی دنیای پیچیده و جذابی است و دانستن این نکته که این عروسک‌های بی‌جان چطور در ذهن و قلب بینندگانشان ماندگار شدند به قدری تامل نیاز دارد.

جام جم آنلاین: دنیای عروسک‌های تلویزیونی دنیای پیچیده و جذابی است و دانستن این نکته که این عروسک‌های بی‌جان چطور در ذهن و قلب بینندگانشان ماندگار شدند به قدری تامل نیاز دارد.

درست است که همه عروسک‌های محبوب و ماندگار، با به هم وصل کردن تکه‌ای پارچه و مقداری نخ و اسفنج ساخته شده‌است، اما این نکته از ارزش آنها کم نمی‌کند. همه ما خوب می‌دانیم همین عروسکی که از پشت قاب تلویزیون به چشمانمان زل زده و با ما حرف می‌زند حجمی از پارچه و نخ است، اما شاید خیلی از ما ندانیم که پشت همین جسم بی‌جان چه کسانی پنهان شده‌اند تا عروسک‌هایی پرخاطره برای ما خلق کنند. می‌خواهیم شما را با روی پنهان عروسک‌ها آشنا کنیم و از کسانی بگوییم که با نفس گرم و دستان زندگی بخششان به عروسک‌ها جان می‌دهند و آنقدر در این جان بخشی استادانه عمل می‌کنند که مخاطبان تلویزیون عروسک‌های دوست داشتنی را باور می‌کنند و با آنها همراه می‌شوند.

آن روزها که تلویزیون مثل الان در ابعاد چند در چند و قطر یک سانت به وجود نیامده بود، آن زمان که مشتاقان برای تماشای یک برنامه نیم‌ساعته باید راهی خانه همسایه می‌شدند و برای دیدن چند تصویر سیاه و سفید لرزان دور هم جمع می‌شدند، هیچ‌وقت تصور نمی‌کردند که قرار است در همین قاب کوچک زیباترین خاطرات کودکی رقم بخورد.

نسل ما از آن نسل‌های خوش‌شانس پس از انقلاب بود. ما این شانس را داشتیم که در خانه خودمان بنشینیم شاید هم در اتاق خودمان، پرت شویم به دنیای رویایی که عروسک‌ها برایمان می‌ساختند. موش‌های بازیگوش در مدرسه خاطره‌انگیز موش‌ها، خانه مادربرگری که با همه مهربان بود و حیوانات عروسکی خانه‌اش برایمان حس زنده بودن را تداعی می‌کرد، کلاه‌قرمزی با لباس راه راه آب‌اش و معصومیت دوست‌داشتنی‌اش، کار و اندیشه، زی‌زی‌گولو و خاطرات صورتی عجیب و غریبش و تمام عروسک‌هایی که کودکی‌مان را سیراب می‌کرد. تلویزیون به ما یک امکان بزرگ داد. این‌که عروسک‌های دوست‌داشتنی‌مان، از همان‌ها که در دوران کودکی در دست داشتیم یا همان‌ها که عکسش را در کتاب‌ها دیده بودیم و برایش رویاپردازی می‌کردیم، شخصیتی مستقل بگیرد و در تلویزیون به موجودی واقعی تبدیل شود، حرف بزند، بخندد، بازیگوشی کند و لحظات مفرح و سرگرم‌کننده‌ای برایمان بسازد.

استفاده از عروسک‌ها برای قصه‌گویی و سرگرمی عمری چند هزار ساله دارد. محبوبیت عروسک‌ها میان مردم باعث شد رسانه‌های جمعی چون سینما و تلویزیون نیز به خلق شخصیت‌های عروسکی روی بیاورند. اگر چه امروز شخصیت‌های انیمیشنی جای عروسک‌ها را گرفته‌اند اما نمایش‌های عروسکی در تمام دنیا هنوز هم طرفداران خاص خود را دارد. غالب برنامه‌های تلویزیونی عروسکی کارکردی سرگرمی و آموزشی دارد. به همین دلیل نیز آنها یکی از ماندگارترین و اثرگذارترین شخصیت‌های تلویزیونی به حساب می‌آیند.

محبوب‌ترین عروسک‌های تلویزیونی در جهان

همزمان با فراگیر شدن تلویزیون‌های رنگی در دهه 60 شخصیت‌های عروسکی نیز به تلویزیون‌ها آمدند. آنها خلق شدند تا علاوه بر سرگرم کردن کودکان، مخاطبان بزرگسال را نیز با کودکی خود پیوند دهند. محبوب‌ترین شخصیت عروسکی که به تلویزیون آمد کوکلا، فرن و اولی بود که اولین بار سال 1947 از تلویزیون پخش شد. این عروسک‌ها چهره‌ای شبیه به دلقک داشتند و یک اژدها با آنها بود. این برنامه ابتدا مخاطبان کودک را هدف قرار داده بود اما با گذشت زمان میان بزرگسالان نیز مخاطبان زیادی پیدا کرد. توپو گیگیو نیز یک موش با گوش‌های دراز بود که توسط ماریا پرگو ساخته شد و در دهه 60 محبوب‌ترین شخصیت تلویزیونی کودکان ایتالیا شد. اندی‌پندی نیز نام عروسکی بود که در سید پیک‌نیک زندگی می‌کرد، این عروسک ستاره برنامه‌های کودک انگلیس در دهه 50 بود و جایش را در تلویزیون سایر کشورها نیز باز کرد. برنامه #171;هودی دودی» با مجری‌گری بوفالو باب‌اسمیت نیز به عنوان یکی از پیشگامان برنامه‌های کودک جهان در تلویزیون شناخته شده است. او یک عروسک چشم‌آبی با موهای قرمز بود که 47 سال روی صورتش داشت. این عروسک اکنون در موزه ملی تاریخ آمریکا نگهداری می‌شود. این عروسک‌ها و بسیاری از عروسک‌های جهانی دیگر در تلویزیون بسرعت میان مخاطبان محبوب شدند. بیندگانی که تا به حال با عروسک‌های خود در دنیای واقعی بازی می‌کردند، اکنون شاهد حضور این عروسک‌ها در تلویزیون بودند. شخصیت‌پردازهای این عروسک‌ها نیز در تلویزیون از این نکته آگاه بودند و با در نظر گرفتن علایق و سلیق بینندگان خود دست به خلق عروسک‌های ماندگار زدند.

اولین شخصیت‌های عروسکی در ایران

در ایران نیز با افزایش شبکه‌های تلویزیونی و ساخت و ساز برنامه‌های متنوع، برنامه کودک و نوجوان به سمت جذب کودکان رفت. در همین دوره بود که اغلب برنامه‌های کودک به صورت تک‌مجری و یکنواخت اجرا می‌شد و تنوع در این برنامه‌ها کمتر بود. تا این‌که با طراحی‌های صحنه و نیز حضور عروسک‌های نمادین، موجوداتی خلق شدند که توانست توجه بچه‌ها جلب کند. تاریخچه اولین عروسک‌ها در تلویزیون برمی‌گردد به سال 1342. اولین عروسکی که در تلویزیون خلق شد «آقای شاکي» بود. نصرت‌الله کریمی این برنامه را دوشنبه‌ها در یک زمان 15 دقیقه‌ای روی آنتن می‌برد. او که صدایش و عروسک‌گردان آقای شاکي نیز بود در این برنامه، مسائل اجتماعی را با زبان انتقاد بیان می‌کرد. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این برنامه، زنده اجرا شدن آن بود. در آرشيو وزارت ارشاد اسلامي از کریمی فیلم‌هایی چون دلموش، پوست‌پلنگ، شکار ماه، تعصب، سلسله مراتب، خروس بی‌محل، آدم شاخ درمی‌آره، پیدایش آتش و آقای شاکي وجود دارد.

دومین عروسکی که به تلویزیون راه پیدا کرد عروسک‌های «آسمان، ریسمان» بودند. آنها در فاصله سال‌های 58 - 59 به تلویزیون آمدند. این عروسک‌ها به موضوعات علمی مثل آب، برق، ساختمان و... می‌پرداختند و این موضوعات را به زبان ساده برای بچه‌ها توضیح می‌دادند. خالق این عروسک‌ها خالد خاکدان، نقاش مطرح کشور که در حال حاضر در آلمان زندگی می‌کند، بود. عروسک‌های «درون و بیرون» هم دو عروسک دیگری بودند که بعد از انقلاب ساخته شدند. درون و بیرون هم موضوعی علمی داشت و بدن انسان را به زبان ساده توضیح می‌داد. شخصیت‌پردازی این عروسک‌ها به عهده زنده‌یاد کامبیز صمیمی مفخم بود. او غیر از این عروسک‌ها دو سریال «آقای مبادا» و «داداش و باباش» را نیز ساخت. صمیمی مفخم خود در نقش باباش در این مجموعه بازی می‌کرد و ماجراهای مختلفی که در خانه اتفاق می‌افتاد را برای بچه‌ها بازگو می‌کرد.

از دیگر عروسک‌هایی که در سال‌های اولیه بعد از انقلاب به شهرت رسید، می‌توان به آقای روشن‌سر اشاره کرد که در مجموعه «آقای مبادا» حضور داشت. این مجموعه را زنده‌یاد جمشید عظیمی‌نژاد ساخت و پسرش آریا عظیمی‌نژاد در آن نقش آریا را بازی کرد. عروسک کله هم در «آقای مبادا» برای خود محبوبیت زیادی کسب کرد.

خلق عروسک‌های شیرین با خصوصیات اخلاقی باورپذیر از مهم‌ترین اتفاقات تلویزیون بود که به ایجاد شخصیت‌های ماندگاری در تلویزیون منجر شد و این عروسک‌ها آغاز پدیده ورود عروسک‌ها به تلویزیون بود. بعد از آن با تاسیس مرکز تولید تئاتر و تئاتر عروسکی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۵۰ بسیاری از هنرمندان و عروسک‌سازان و عروسک‌گردانان در این مرکز آموزش دیدند و توانستند در دوره‌های بعد ماندگارترین برنامه‌های تلویزیونی عروسکی را خلق کنند. مرضیه برومند، کامبیز صمیمی‌مفخم، حمید جبلی، ایرج طهماسب، فاطمه معتمد‌آریا و عادل بزوده از جمله این دانش‌آموختگان بودند.

عروسک‌های تلویزیونی؛ نسل دیروز و نسل امروز

اگر بخواهیم عروسک‌های تلویزیونی را دارای شخصیتی مستقل بدانیم، می‌توانیم حضور و ورود این عروسک‌ها را از زمان پیدایش آنها در تلویزیون به دو نسل تقسیم کنیم. نسل قدیم این عروسک‌ها مثل هر پدیده‌ای که در زمان بروز خود تحت‌تأثیر شرایط آن روزگار شکل می‌گیرد نیز تحت‌تأثیر شرایط آن سال‌ها خلق شدند. عروسک‌ها در آن زمان ساده بودند و بسیار کم‌حاشیه. آنها به دلیل این‌که از تئاتر و صحنه نمایش به تلویزیون راه پیدا کرده بودند بزرگ و سنگین بودند. این عروسک‌ها عموماً در یک دوره نسبتاً کوتاه به وجود می‌آمدند و بسرعت از بین می‌رفتند. البته این ادعا منکر تأثیرگذاری و ماندگاری شخصیت آنان در اذهان نمی‌شود، اما مثل هر برنامه تلویزیونی دیگر که با گذشت زمان پخته‌تر و با تجربه‌تر عمل می‌کند می‌توان نسل امروز عروسک‌های تلویزیونی را تأثیرگذارتر دانست.

دلایل محبوبیت شخصیت عروسکی در تلویزیون

عروسک‌ها اسم خود را به عنوان بانمک‌ترین موجودات تلویزیونی ثبت کرده‌اند. آنها محبوبند چرا که موجوداتی هستند تخیلی که با واقعیت پیوند خورده‌اند، رفتارهایی ما انسان‌ها را کسب کردند و ادای ما را در می‌آورند. آنها پیوند کودکی و بزرگسالی هستند و عجیب نیست که بین همه نسل‌ها محبوب باشند. عادل بزوده طراح و سازنده عروسک و عروسک‌گردان عروسک‌هایی مثل زی‌زی‌گولو، شهر موش‌ها و... است. او درباره علل محبوبیت عروسک‌ها در تلویزیون می‌گوید: محبوبیت عروسک‌ها به سال‌ها پیش برمی‌گردد. به زمانی که اولین اشیای بی‌جان به وجود آمدند. انسان تمنیات خود را در جان‌بخشی به این اشیای جستجو می‌کرد و در مراسم و آیین‌های متعددی این اشیای را نگهداری می‌کرد و به آنها علاقه زیادی داشت. وی ادامه می‌دهد: در گذشته هر قبیله‌ای برای خودش شی‌ای را به عنوان سمبل قبیله نگه می‌داشت و به او هدایایی می‌داد. این تمایلات به داشتن یک شی بی‌جان در قرن حاضر هم وجود دارد. بسیاری از روان‌شناسان برای تأثیر درمانی از عروسک‌ها استفاده می‌کنند چرا که اعتقاد دارند این عروسک‌ها می‌توانند به گوشه گوشه ذهن تاریک بیمار نفوذ کنند.

بزوده با بیان این‌که این خاصیت عروسک‌ها اگر در یک برنامه‌ریزی درست به کار گرفته شود، به ساخت برنامه عروسکی ماندگاری

منجر می‌شود، می‌افزاید: این تمایل طبیعی و علاقه ذاتی انسان به عروسک، تنها دلیل محبوبیت عروسک‌ها نیست. یک عروسک اگر در متنی جذاب با عروسک‌گردانی حرفه‌ای و کارگردانی بجا قرار نگیرد ممکن است به هیچ محبوبیتی میان مخاطبان خود نرسد.

آزاده پورمختار را بیشتر با صدای زی‌زی‌گولو و سرمایه‌ی مدرسه‌موش‌ها به یاد داریم. او مدرس تئاتر در دانشگاه است. پورمختار نیز درباره‌ی محبوبیت عروسک‌ها در تلویزیون می‌گوید: عروسک‌ها برای مخاطبان جذابند. عروسک‌ها دنیای پر رمز و راز دارند. عروسکی که راه می‌رود، حرف می‌زند و آب می‌نوشد برای مخاطب جالب است. پشت هر عروسکی اندیشه‌ای وجود دارد و وقتی آن اندیشه به وسیله یک عروسک به مخاطب انتقال پیدا می‌کند برای مخاطب جذاب می‌شود. او ادامه می‌دهد: البته این تنها عروسک‌ها نیستند که باعث جذابیت یک سریال می‌شوند. به نظر من یکی از دلایل اصلی محبوبیت عروسک‌ها شخصیت، فیلمنامه و بازیگر و صداپیشه آن است. حرکت دادن عروسک به عنوان یک جسم بی‌جان است که تأثیر زیادی در ارتباط برقرار کردن مناسب با ذهن مخاطب دارد. پس مجموعه این عوامل است که باعث جذابیت یک عروسک و محبوبیت آن می‌شود.

محبوبیت عروسک‌ها بین همه سنین

عروسک‌ها تنها میان کودکان محبوب نیستند. آنها می‌توانند به یکی از شخصیت‌های دوست داشتنی بزرگسالان هم تبدیل شوند. تجربه استقبال بیش از حد بسیاری از برنامه‌های عروسکی میان بزرگسالان این نکته را ثابت می‌کند. عادل بزدوده در این زمینه می‌گوید: عروسک‌ها تأثیرات شگرفی در اذهان دارند. ابتدای قرن بیستم بود که انسان به این نتیجه رسید که می‌تواند هنر را در خدمت آموزش کودکان در اختیار بگیرد. بعد از آن برنامه‌های عروسکی بسیاری برای آموزش و سرگرم کردن کودکان به وجود آمد. او اعتقاد دارد این‌که عروسک‌ها به دلیل خاصیت سرگرم‌کنندگی خود و ظاهر زیبا و با نمکشان میان بچه‌ها بسیار محبوبند نکته تازه‌ای نیست. او می‌گوید: یکی از مهم‌ترین دلایل محبوبیت عروسک‌ها میان بزرگسالان پیدا کردن خود و دیگری در عروسک‌هاست. ما شخصیت‌های واقعی و رفتارهای طبیعی خود و اطرافیانمان را در عروسک‌ها جستجو می‌کنیم و از بازنمایی این رفتارها به وجد می‌آییم. عروسک‌ها، بزرگسالان را با دوران کودکی خود پیوند می‌دهند و از آنجا که کودکان پاک‌ترین، بی‌آلایش‌ترین، رک‌ترین و بی‌پرواترین موجودات روی کره زمین هستند ارتباط برقرار کردن با عروسک‌ها به عنوان نشانه‌ای از دوران کودکی برای بزرگسالان تجربه جذاب و ناب است. عروسک‌ها ذاتا شیرین‌اند.

آنها بسرعت جایشان را در دل‌های مخاطبان‌شان باز می‌کنند. عروسک‌ها همچون سایر بازیگران هویت دارند و مثل همه آنها و چه بسا بیشتر میان مخاطبان محبوبند. این عروسک‌ها پیر نمی‌شوند، از کار افتاده نمی‌شوند و هرگز نمی‌میرند. آنها تا وقتی بتوانند چیز جدیدی برای عرضه داشته باشند، میان مخاطبان خود باقی خواهند ماند و این توانایی را دارند که زیباترین و منحصر به فردترین لحظه‌ها را برای آنها بسازند.

مهرآوه فردوسی / گروه رادیو و تلویزیون